

Perspektiv på språkträning

Karlstadmodellen

Handledarutbildningen 2015-2018

Innehållsföteckning

Del 1	Språkträning och bussar <i>eller</i> Varför vi inte kan vänta.	2
Sofia Thole Kling		
Kristine Karlsøen & Gro Karlsøen	Hvem har ansvar og hvem tar ansvar for at alle barn kan delta i opplæring i normalskolen?	6
<hr/>		
Del 2		
Karin Vasen & Gunilla Öhlund Sandström	Familjecentrerat nätverk. Nyckel till framgång för beslut och genomförande av språkträning	10
Berit Holberg Klemsdal	Hvordan skape et utviklende tegnmiljø rundt barn som trenger tegn som støtte i den daglige kommunikasjonen?	14
Anna Berg & Therese Hallenborg	Tecken – inte bara för små barn. Stanna inte vid TAKK	18
<hr/>		
Del 3		
Anne Holberg Klemsdal	Hørselestap- IKKE vent og se! Vi starter nå og vi starter med Karlstadmodellen	22
Mona Hansen	Å være med i leken	26
Ove Fager	Generalisering av språkträning i barngruppen på förskolan	30
<hr/>		
Del 4		
Jessica Niemi	Språkträning i träningskolan	34
Karin Eriksson	Malva och språkträning	38
<hr/>		
Del 5		
Marit Grefstad	Systemisk bruk av Karlstadmodellen i skolen, hva, hvordan og hvorfor Observasjon og kartlegging.	42
Erling-André Kvistad Nilsen	Kontinuerlig observasjon og kartlegging av barn med språkvansker som pedagogisk verktøy	46
Ina Ramsland	Språktrening inn mot fagene	50
<hr/>		
Del 6		
Pernilla Hanssen	Språkträning hela livet	54

Språkträning och bussar
eller
Varför vi inte kan vänta

Sofia Thole Kling

VI MÅSTE VARA STEGET FÖRE OCH SÄTTA IN ÅTGÄRDER INNAN DET ÄR FÖRSENT!

Vi måste i handling visa att alla människor är födda fria och lika i värde, precis som artikel 1 i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna statuerar. För att vara fri att uttrycka sig och komma till tals i sammanhang som berör en, krävs ett språk. Utifrån de många goda exempel som finns på barn och unga vuxna som har nytta av språkträning är det självklart att vi måste våga vara steget före både forskning och segdragna individuella utredningar. Vi måste agera innan det är för sent.

Tänk dig världen som en buss. Livet börjar när du hoppar på och slutar när du kliver av. Eller kanske byter du buss. Den tomma bussen – förutom chauffören då – stannar vid hållplatsen. Många förväntansfulla människor ska kliva på. En del resenärer har förutsättningar som ställer andra krav på bussen, till exempel de som har rullstol. Det ställer krav också på busschauffören och medresenärerna att hjälpa till med rampen och visa hänsyn. Och även om det finns både busschaufförer och medpassagerare som känner sig obekväma med att hjälpa till med en ramp låter vi ju inte bli att använda den.

Men det finns resenärer som möter andra svårigheter på sin resa: För att få kliva på bussen behöver du biljett, sedan behöver du veta vart du ska och kunna förmedla det, du behöver kunna interagera med medpassagerare för att få en trevlig tur och du behöver förstå när det är dags att kliva av. Alla dessa färdigheter handlar i stor utsträckning om kommunikation. Och i vårt samhälle idag är de vanligaste kommunikationssätten tal och skrift. Det allra enklaste sättet att hänga med på bussresan – om du har de färdigheterna – är att prata med människorna runt omkring dig.

Konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning skapades som ett komplement till FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna. En betydande del togs från den amerikanska självständighetsförklaringen från 1776 som inleds med "All men are created equal". Trots detta var det på 50-talet i USA lagstiftat att svarta personer skulle ge sin plats på bussen till vita om det var platsbrist. Rosa Parks blev känd för sin vägran att ge plats åt en vit man. Hon ansåg att hon hade lika värde som vilken vit person som helst. Det skulle vara oss främmande idag att separera sittplatser utifrån etnicitet. Men om vi backar och tittar på tillkomsten av FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna ser vi i förarbetet att formuleringen inte följer den amerikanska "All men" utan ändrats till "All human beings". Dessa inkluderar barn och personer med funktionsnedsättning. Men trots att Sverige ratificerat dessa konventioner finns det idag många barn som inte får den språkträning de behöver för att kunna ta del av sina rättigheter. Vem ska föra talan för barnen med språkstörning när de själva inte kan göra det?

Tack vare hörselnedsättning fick min dotter tillgång till Karlstadmodellen från 2,5 års ålder. Men vi känner många som inte får det stöd de skulle behöva i sin språkutveckling. Bland annat är flertalet språkförskolor och språkklasser stängda att söka för barn där man inte anser att språkstörning är det största funktionshindret. För dessa barn återstår stöd från den lokala habiliteringen. Dessvärre finns inte något lagstöd för vad habiliteringarna ska hjälpa till med i form av språkträning, vilket innebär att stödet ser olika ut i olika delar av landet. Eftersom habiliteringarna agerar på uppdrag av föräldrarna är det i slutändan föräldrarna som blir drivmedlet till bussen. Om de orkar och har kännedom om vilka insatser som finns.

För det finns insatser. Och genom att fokusera på styrkor och förmågor snarare än svagheter och oförmågor kan det omöjliga bli möjligt. Professionella som tidigare inte sett lösningar är själva med om att ta fram dem tillsammans med anhöriga som stärks i förmåga och tro på både sig själva och på barnet som

får språkträning. Men det kräver att vi manifesterar en tro på det vi gör i faktisk handling. Hope theory är en av de bärande principerna i Karlstadmodellen. I praktiken innebär det att för varje individ gäller att man inte vet vad som fungerar förrän man provat. Och provat.

Det går inte att pausa barns utveckling, eller brist på utveckling. Vi kan inte vänta på utredningar, bättre tider eller att Karlstadmodellen ska bli evidensbaserad. Evidens är inte ett enhetligt begrepp och det är inte mycket pedagogik som ryms inom den ramen. Kvalitativa fallstudier är så gott som omöjliga att upprepa. Tänk en undervisningssituation med samma målgrupp med samma egenskaper, ålder och behov och där läraren har en klon eller är sig lik varje dag oavsett om hen vaknat på rätt sida eller har en kommande migrän. Det är lättare att föreställa sig en buss med samma passagerare samma tider på samma humör. Upprepningsbara studier som kan ge kvantitativ evidens ligger dock högre i värde på skala över bevisvärde i de nordiska länderna. Den som vill och kan genomföra kvantitativa studier om Karlstadmodellen är mycket välkommen att göra det. Men vi som brinner för varje människas rätt till ett språk har inte tid att vänta.

Men det finns ett antal hot mot att språkträningen blir av. Ett av hoten är stuprör i den meningen att de Viktiga Vuxna kring barnet "kör sitt eget race" av olika anledningar. Om de vuxna då förmås förstå värdet av språkträning och tror på möjlighet till förändring i samarbete ger det goda förutsättningar för kontinuitet. Att arbeta i nätverk innebär att de kunskaper och erfarenheter man har om barnet och om språkträning vävs samman så att alla bidrar med vad de bäst kan och förmår. Samtidigt som föräldrar får verktyg för att analysera sitt barns språkutveckling erhåller professionella fördjupad kunskap om barnet, dess omgivning och motivation.

Visst kan det ibland också vara frustrerande om det tar tid innan framgångarna kan skördas eller innan formen för nätverket satt sig. Men varje nätverk är unikt på samma sätt som att varje barn är det. Och på samma sätt som det finns en stor variation bussar - stadsbussar, långfärdsbussar, skidbussar, led bussar, dubbeldäckare, minibussar och skolbussar - har barn och deras nätverk olika drivkrafter. Det viktiga är att resan blir av.

Det finns inte någon färdig mall för språkträning som passar alla barn utan språkträningen måste anpassas efter kaspersonen och efter dem som ingår i nätverket. Vad behövs och vad kan var och en bidra med? Kontinuerliga kartläggningar och uppföljningar säkerställer att träningen ligger på rätt nivå. Lathundar används som verktyg för de vuxna.

"Det kostar för mycket" är det sällan någon som säger till föräldrarna även om det är ett argument för att inte språkträna. Men den som argumenterar så tänker inte på kostnaden av att inte språkträna. Det blir stora kostnader för samhället på lång sikt i form av minskat stöd till en språktränad person i vuxen ålder såsom LSS-insatser eller andra insatser genom socialtjänstlagen. Risken för sjukskrivningar av föräldrar minskar också om ansvaret inte enbart förläggs på dem under förskoletiden och skolan och habiliteringen sedan också tar sitt ansvar. Om individen kan åka själv på bussen vinner samhället inte minst på att individens egen drivkraft och självkänsla stärks och att vi får ett öppnare samhälle med verklig mångfald.

"Det är ändå för dyrt", säger vissa. Kanske har de fått något i örat för det verkar som att de inte lyssnar. Men då kan de lyssna på lagen! Inte minst FN:s barnkonvention artikel 12 som säger att barn som är i stånd att bilda egna åsikter ska ha rätt att uttrycka dem i alla frågor som rör barnet. Då måste vi vuxna säkerställa att barnet kan uttrycka de åsikter barnet har. Artikel 3 i konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning syftar också till att säkerställa a) respekt för inneboende värde, individuellt självbestämmande, innefattande frihet att göra egna val samt enskilda personers oberoende b) icke-diskriminering c) fullständigt och faktiskt deltagande och inkludering i samhället e) lika möjligheter f) tillgänglighet och h) respekt för den fortlöpande utvecklingen av förmågorna hos barn med

funktionsnedsättning och respekt för funktionsnedsatta barns rätt att bevara sin identitet. Utan kommunikation kränks ett flertal av dina mänskliga rättigheter.

I skrivande stund har min dotter en lathund för språkträning som bland annat innebär att hon tränar på sociala fraser som är bra att ha när man åker kollektivt. Hon är 6 år, älskar att resa och prata också med främmande människor. Hon skulle kunna börja prata med dig på en buss. Du skulle troligen inte förstå allt hon säger. Vad kan du göra för att hon och andra personer med språkstörning ska nå sin fulla potential? Vad kan vi göra tillsammans för att de ska få sin medborgerliga rätt att uttrycka sig, som en människa född fri och med samma värde som du och jag? Hur kan vi agera innan det är för sent?

Hvem har ansvar
og
hvem tar ansvar for
at alle barn kan
delta i opplæringen
i normalskolen?

Kristine Karlsøyen & Gro Karlsøyen

Tanken med denne oppgaven var i utgangspunktet å utarbeide et dokument, som kunne hjelpe og guide andre foreldre i samme situasjon;- presentere en "gullstandard" for hvordan skolestarten kunne bli best for barnet. Det ble ikke helt slik. På grunn av tungroddede systemer, ansvarlige personer som ikke tar ansvar, usikkerhet om hvor informasjon finnes og tiden som ikke stopper for vår skyld, blir dette isteden et refleksjonsdokument. Hva er det som gjør at det er så vanskelig å oppnå de rettighetene man har og hvem sitt ansvar er det at barn med spesielle behov får de samme muligheter til læring som andre barn?

Karlstadmodellen

For å lære må man kommunisere, og for å kommunisere trenger man språk. Karlstadmodellen er en modell for språktrening som ble utviklet av Irene Johansson på slutten av 1970-tallet. Den har vært i stadig utvikling og kom til gjennom et samarbeide mellom foreldre, personale og forskere. Den begrenses ikke av alder eller diagnose, og den kan tilpasses alle, enten de har språkutfordringer alene eller også utviklingshemming eller sanseforstyrrelser i tillegg.

Karlstadmodellen bygger på prinsippet om at alle mennesker skal få mulighet til å lære, utvikle og bruke språk. Visjonen er å fremme et godt liv for den enkelte med respekt, delaktighet og likeverd og et mer humant samfunn for alle. Karlstadmodellen er en modell, ikke en metode, og den er basert på fem pedagogiske prinsipper for læring hos barn: Ikraftsetting (empowerment), ett skritt foran, kontinuitet, struktur og tydeliggjøring.

Modellen er familie sentrert og familien kan velge ut mennesker i miljøet rundt barnet som bistår i språkopplæringen på ulike måter. Når det vokser fram et samarbeid mellom disse menneskene, utvikles det et nettverk hvor hver og en bidrar med sin kompetanse og erfaring til beste for barnet. Alle bidrag er like viktige, og helheten er mer enn summen av alle bidragene. I nettverket diskuteres språktreningen og beslutninger tas. Et viktig spørsmål er hvordan språktreningen kan generaliseres og hvordan ny kunnskap og nye ferdigheter skal tas i bruk i hverdagen. Erfaring omkring bruk av Karlstadmodellen i språkopplæringen har vist at det er mulig for barn med forskjellige utfordringer å lære det meste, dersom forholdene legges til rette og opplæringen skjer på riktig måte.

Like rettigheter?

Ingen skal diskrimineres på grunn av rase, kjønn, religion, økonomi, medfødte handikap. Et humanistisk samfunn erkjenner også alle menneskers likeverd. Dette er grunnleggende etiske prinsipper og rettigheter som er nedfelt i FNs Menneskerettighetserklæring og det finnes en rekke lover og erklæringer som Norge anerkjenner og noen av dem er gjort til Norsk lov, blant annet Barnekonvensjonen og Loven om rettigheter for barn med spesielle behov.

Menneskerettighetserklæringen og Barnekonvensjonen slår begge fast alle menneskers rett til likeverdige liv, livsutfoldelse og ikke minst utdanning. Barnehageloven regulerer barnehagene i Norge. Loven gjelder for både private og offentlige barnehager og har følgende formål:

"Barnehagen skal fremme demokrati og likestilling og motarbeide alle former for diskriminering. Barnehagen skal ta hensyn til barnas alder, funksjonsnivå, kjønn, sosiale, etniske og kulturelle bakgrunn...."

Barnehageloven §18 sier også: "Bemanningen må være tilstrekkelig til at personalet kan drive en tilfredsstillende pedagogisk virksomhet." F.o.m. august 2016 fremgår reglene om spesialpedagogisk hjelp i barnehageloven §§19a-19h. Retten til spesialpedagogisk hjelp ble da knyttet opp til barnehagens formål og dermed nærmere enkeltbarnets behov og forutsetninger. Det framgår også at det er kommunens ansvar å "oppfylle retten til spesialpedagogisk hjelp for barn bosatt i kommunen" (§8 og §16) og videre i §19: "Tilbudet om spesialpedagogisk hjelp skal så

langt som mulig utformes i samarbeid med barnet og barnets foreldre, og det skal legges stor vekt på deres syn."

I "Lova om grunnskolen og den videregående opplæringa" (opplæringslova) sies det at opplæringen skal tilpasses evnene og forutsetningene til den enkelte elev og at elever som helt eller delvis mangler funksjonell tale og har behov for alternativ og supplerende kommunikasjon, skal få nytte egne kommunikasjonsformer og nødvendige kommunikasjonsmiddel i opplæringen (§2-16). Kommunen og fylkeskommunen skal også sørge for samarbeid med foreldre (§13-3d).

Når det gjelder skolefritidsordningen sier Lovteksten:

«Kommunen skal ha et tilbud om skolefritidsordning før og etter skoletid for 1-4 års-trinn, og for barn med særskilte behov på 1.-7. års-trinn. Skolefritidsordninga skal legge til rette for lek, kultur- og fritidsaktiviteter med utgangspunkt i alder, funksjonsnivå og interesser hos barna. Skolefritidsordninga skal gi barna omsorg og tilsyn. Funksjonshemma barn skal gis gode utviklingsvilkår. Arealene, både ute og inne, skal være egnet for formålet».

Ansvar

Stortinget har en forpliktelse til ikke bare å vedta lover, men også gjøre det mulig for kommunene å gjennomføre dem. De folkevalgte, i regjering og kommunestyre, har den utøvende makt og må gjøre gode prioriteringer slik at man unngår diskriminering. Det må derfor være stat, kommune og fylkeskommune, som er ansvarlige for at barn med spesielle behov får innfridd sine rettigheter i forhold til opplæring og skolegang. Barnehage og skole må med sitt engasjement sikre integrering og inkludering. Det blir særlig viktig å bekjempe stigmatisering, båstenkning og undervurdering av barnets evner og muligheter. Dersom de som er ledere, både av landet vårt og på skolene, har gode holdninger og viser engasjement, vil dette kunne gi signaler videre ut i samfunnet og påvirke i positiv retning.

Vi vet at det finnes barnehager og skoler i Norge i dag som har fått til et samarbeid og en god overgang barnehage-skole. Dette er gjort uten at det koster veldig mye penger, men bare engasjement og vilje til å planlegge, samarbeide og legge til rette. Anbefalingene fra dem er blant annet at kontaktlærer, spesialpedagog og assistent bør på plass året før og de ansatte må tidlig på kurs for å få nødvendig kompetanse. Spesialpedagog og assistent bør besøke barnehagen jevnlig siste året før barnet begynner på skolen og der delta i aktiviteter og på turer på en naturlig måte sammen med alle 5-6 åringene. Barnet bør også jevnlig på besøk til skolen, slik at klasserom, skolegård, elever og lærere er kjent. En god ide er det også å ha en fadderordning, og plukke ut aktuell fadder tidlig slik at barn og fadder får anledning til å bli kjent med hverandre i løpet av tilvenningsperioden, før skolen starter. Stikkordene er planlegging, samarbeid og kunnskap/kompetanse til riktige personer.

Det finnes ulike typer ansvar: moralsk ansvar, juridisk ansvar og etisk ansvar. Vi som samfunn må engasjere oss og få politikere i tale. Det er vårt ansvar som medmennesker. Ansvaret må plasseres der det skal være. Det hjelper å være personlig berørt og dersom folk i innflytelsesrike posisjoner selv fikk føle på kroppen hvordan det er å være i behov av tilrettelegging og hjelpetiltak, å bli stigmatisert, begrenset og plassert i bås, kan det være lettere å forstå.

Vi må bruke vår stemme i det offentlige rom og sette ord på denne diskrimineringen. Det må kjempes mot for lengst utdaterte holdninger, og kunnskap og informasjon må spres. Diskusjonen må holdes i det åpne rom slik at flere engasjerer seg. Det å endre holdninger tar tid, men det er mulig. Det har vært mange innlegg i media de siste årene. Noen er fra foreldre med barn som har spesielle

Familjecentrerat
nätverk.
Nyckel till framgång
för beslut och
genomförande av
språkträning

Karin Vasen & Gunilla Öhlund Sandström

”Efter vi haft våra första möten med mormor, morfar, logoped, avlösare och bästa kompisens mamma så blev det hela så mycket enklare för oss föräldrar! Pressen sänktes, logopeden kunde se hur hon kunde anpassa material till flera deltagare i nätverket och styrkan i att varje deltagare har en specifik, egen roll att ta ansvar för, gav positiva ringar på vattnet. Barnets språkträning effektiviserades och med nya verktyg kunde framgångarna mätas konkret.” – Karin, mamma till 8 åring med grav språkstörning, autism och ADHD.

Barn som har utmaningar i språket, behöver få stöttning och hjälp i att lära sig talets och språkets inneboende hemligheter. Dessa barn lär sig inte “automatiskt” som många andra utan behöver stöttning för att utveckla tal, läs och skrivfärdigheter. Arbetssätt där kompetensen hos barnet och dess nätverk lyfts och stärks via ett familjecentrerat och nätverksbaserat arbetssätt är en nyckel till framgång för att fatta adekvata beslut om barns språkträning och därmed bidra till att skapa god tal- och språkutveckling hos barn.

En vanlig situation är att tal- och språkträning ofta ges som enskilda insatser. Det kan tex vara att barnet träffar en logoped/talpedagog i enskilda träningstillfällen eller att Habiliteringens logoped möter familj och barn något eller några tillfällen per år, för att stötta familj och förskola/skolpersonal i hur de kan bidra till barnets tal och språkutveckling. Det ger en situation där skola/förskola och professionella aktörer runt barnet har kontroll över att identifiera barnets behov av tal- och språkträning och att utveckla vad och hur barnet ska träna. Träningen genomförs ofta i skola/förskola, i enskilda träningstillfällen och vanligtvis med en professionell person.

Detta innebär för barnet flera saker. Barnets behov av tal och språkträning identifieras av personer som träffar barnet i ovana miljöer och vid få tillfällen vilket gör att många av barnets vardagliga behov av språkutveckling inte fångas upp. Ansvaret för språkträning ligger också på några få enskilda individer och samverkan mellan språktränaren och tex barnets lärare och familj kan vara låg. Det gör att det blir få tränings situationer och en gemensam och delad insats saknas. Träningen saknar kontinuitet plus att barnet inte får språklig koppling till sin vardag. Familjen är också utelämnad åt andra som fattar beslut om barnets utveckling och blir kanske inte delaktiga, vare sig i beslut eller genomförande, och får då en passiv roll i sitt eget barns tal och språkutvecklingsträning. Detta arbetssätt skapar inte goda förutsättningar för barnet att utveckla sin språkliga förmåga då träning hela tiden och i olika miljöer ger bäst resultat i innötning samt generalisering.

Det finns framgångsrika tillvägagångssätt för språkträning och i Karlstadmodellen lyfts en familjecentrerad nätverksmodell fram för språkträning. Karlstadmodellens pedagogiska principer är att ligga steget före barnet och visa vägen, ha kontinuitet, struktur, tydliggörande.

I Karlstadmodellen börjar man med att sätta upp ett nätverk som består av för barnet viktiga personer som vill bidra till dess språkutveckling. Familjen bjuder in vänner, professionella (logoped) och förskole-/skolpersonal som vill medverka. Nätverket leds av en handledare och alla bidrar utifrån sin egen kompetens, relation till barnet och vilja i att utveckla språkträningen.

Tillsammans sätter de upp en gemensam vision, mål och delmål att arbeta efter. På regelbundna träffar (var 4:e till var 6:e vecka) diskuteras metoder och material för träning samt erfarenheter av tidigare träning och arbetet sker utifrån en strukturerad lathund där olika delar av språkträning tas upp kopplat till barnens vardag eller skolämnen. I och med detta skapas det en gemensam, tydlig syn på språkträning där alla i nätverket vet hur, och på vilket sätt, de kan hjälpa till för att generalisera kunskaper och ta språket till nästa steg.

Vid nätverksträffar byggs en gemensam kunskap upp om barnet och arbetssätt identifieras som passar barnet genom att alla kan bidra med sin pusselbit om hur tal och språkträning fungerar för just detta barn med den språktränaren. I nätverket diskuteras vilken roll i nätverket respektive person har och vilka aktiviteter och träningsuppgifter som varje person kan bidra med utifrån hur personen träffar barnet och vilken relation personen och barnet har. I familjecentrerade nätverk finns t.ex. logopedier/talpedagoger och specialpedagoger som också kommer med viktig sakkunskap men viktigast är att allas kompetens beaktas och väger lika tungt. På så vis stärks kunskapen om barnet och dess språkträning genom att erfarenheter delas med alla i nätverket.

Vi vill lyfta fram ett familje- och nätverksbaserat arbetssätt.

För att skapa goda förutsättningar att stötta ett barn att utveckla sitt tal och språk är ett arbetssätt inom Karlstadmodellen familjecentrerade nätverk en beprövad modell som har visat goda effekter för både barn och familj. Ett inkluderande perspektiv tas där samverkan och delat ansvar för språkträning står i fokus.

Nycklar till god språkträning som lyfts fram i familjecentrerade nätverk är:

- Familjen är närmast barnet och finns med barnet oavsett om de verksamheter barnet deltar i förändras och personal byts ut. *Familjen är den fasta punkten i barnets liv* som har kontinuerlig kunskap om barnets utveckling. Detta tas tillvara genom att föräldrar blir centrala aktörer i nätverket och tal och språkträning får kontinuitet och kunskap om språkträning följer med när barnet byter miljö eller personal byts ut.
- Professionella aktörer ser *familjen som likvärdiga partners*, deras kunskap om barnet och dess behov respekteras och är centrala i hur tal och språkträning läggs upp.
- Familjen runt ett barn är de *slutliga beslutsfattarna* i hur tal och språkträning läggs upp. Föräldrar och familj möter barnet i andra situationer än vad skola/förskola gör i barnets vardag och ser ofta tydligt vad som är frustrerande för ett barn och vilka språkliga färdigheter ett barn behöver utveckla för att få en väl fungerande vardag.
- Man utgår från att *barnet är kompetent och lyfter fram dess styrkor*. En viktig faktor för hur långt barn utvecklas i tal och språk är omgivningens *förväntningar på barnet*. I familjecentrerade nätverk är en viktig del att lyfta fram styrkor hos barn och familj och att ha förväntningar på barnets utveckling och inte fastna i barnets svårigheter utan istället finna vägar för hur barnets kan stötta på ett bra sätt. Man bygger också en gemensam bild upp av vilka förväntningar som ska ställas på barnet och en gemensam målbild av vart man vill nå med språkträningen skapas. Alla arbetar då mot samma mål och frustration som skapas om t.ex. familj och skola har olika målbilder motverkas.
- Varje barn och familj är unikt. I familjecentrerade nätverk tar man fasta på det och arbetar fram *arbetssätt som är flexibla och anpassade utifrån* barnet och familjen.
- Arbetet med språkträning delas mellan många viktiga personer i barnets liv och språkträningens fokus och arbetssätt är känt och uppdelat i *barnets nätverk genom att personerna delar kunskap, erfarenheter och arbetssätt och arbetsuppgifter mellan sig*. Ansvaret förflyttas därmed från enskilda personer till ett nätverk av personer som stöttar varandra. Här har alla personer som är delaktiga i nätverket en egen viktig uttalad roll där alla i nätverket vet vem som ska göra vad och varför.

Genom att samverka mellan olika aktörer och dela upp ansvar och arbetsuppgifter mellan flera personer, uppstår ett nätverk av aktörer som alla arbetar mot samma mål och där alla vet sin egen roll i arbetet med att stödja barnet att utveckla sitt språk. Det skapar också en trygghet för alla i nätverket som arbetar/lever med barnet att ha en tydlig målbild och att gemensamt arbeta mot den.

"Genom att arbeta i nätverk har vi föräldrar en aktiv roll i vårt barns språkträning. Vi är med och diskuterar vad som ska språktränas och hur språkträningen ska gå till. Vi har bestämda möten och en tydlig struktur på möten som skapar en kontinuerlig dialog med t.ex. hennes skola om hur hennes språkträning bedrivs. Det ger en trygghet att vara delaktig i hennes språkträning och vi ser att vi bidrar till hennes språkutveckling." - Gunilla, mamma till tjej 8 år med lindrig utvecklingsstörning.

Hvordan skape et utviklende
tegnmiljø rundt barn som trenger
tegn som støtte i den daglige
kommunikasjonen?

Berit Holberg Klemsdal

Alle barn har rett til å få kjennskap til nyanser i språket og ha muligheter til å forstå nåtid, framtid, fortid og fantasi.

I en hørselsklasse på 4. trinn leste de om en Konge. Han var veldig fornøyd når han så utover riket sitt. I samtalen med elevene, hadde samtlige den forståelsen at riket var det samme som rikdom. Dette var jo feil - riket er synonymet for land.

Bevisstgjøring og vektlegging av synonymer er viktig for alle i språkutviklingen. Barnet får kjennskap til og forståelse for at vi kan snakke om det samme med ulike ord. I Karlstadmodellen sees språket som en kunnskapsform. Det er noe vi lærer oss gjennom erfaringer og øving. Ett ord får sin betydning gjennom andre ords betydning, og at man kobler dette opp mot kunnskap og erfaringer fra virkeligheten. Dette betyr at det som øves, kan bare forstås hvis ordet settes sammen med andre ord i en kontekst.

I Karlstadmodellen er et av de mest grunnleggende pedagogiske prinsippene ett skritt foran. Det vil si at den voksne skal ligge et skritt foran barnet i sin tegn/ språkutvikling. Språktrening i samsvar med Karlstadmodellen inneholder praktiske øvelser hvor det benyttes bilder, tegn og skrift. Tegn og skrift kan holdes lenger i minnet, og blir på denne måten konkret i forhold til talen som flyter i vei. Alle skrevne ord skal tegnsettes, og bøyninger skal bokstaveres.

Metoden tegn som støtte (TSS) er å sette tegn til alle ord i en enkel setning. Tegn fungerer som støtte i kommunikasjonen, et talt ord – et tegnet ord. Ved å bruke tegn som et pedagogisk redskap, blir innlæringen av det talte språk mer konkret og avgrensede språklige enhetene. Når vi bruker tegn, har vi mulighet til å håndlede i ordinnlæringen. Bruk av tegn som støtte fører til et langsommere tempo i talen. Det er lettere å ha felles fokus med den vi snakker med, og det blir tydeligere turskifte. Ved å benytte både tale og tegn, blir informasjonen tolket og bearbeidet både auditivt og visuelt.

Karlstadmodellen legger vekt på tydeliggjørende pedagogikk. Dette innebærer at det som skal læres blir synliggjort, klargjort og gjør det som skal læres lettere å forstå. Det vi ønsker å formidle til barnet kan konkretiseres ved hjelp av konkrete, bilder, tekst, tegn og tale. Hvordan kunne vi hjelpe de hørselshemmede elevene til å forstå og huske ordet rike ved hjelp av tegn? En måte er å sette sammen tegnet for R + land =riket.

Tegn kan hjelpe barnet til å kategorisere og øve inn over- og underbegreper. Det er veldig mange ord som det ikke finnes egne tegn for, slik som fruktene kiwi og mango. En måte å gjøre/lage disse tegnene på er å bruke K+ frukt og M + frukt, i talen sier vi kiwi og mango. Barnet blir bevisst på første lyd både auditivt og visuelt, overbegrepet er frukt.

K

+

frukt

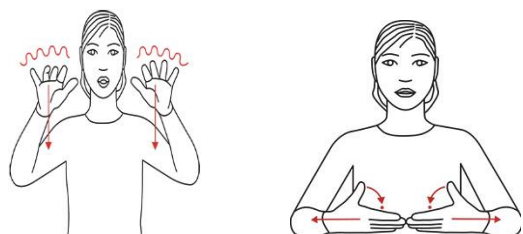
= Kiwi

For å tegnsette de ordene / synonymer man benytter i talen, bruker Karlstadmodellen å låne tegn fra andre språk, en god hjelp er www.spreadthesign.com.

Det finnes egne tegn for land. Personlig synes jeg de kan være vanskelige å huske. En måte å løse det på, er å bruke tegnet for første bokstav + land. Når man bruker et slikt kategoriseringssystem, hjelper det barnet til å få oversikt over begrepene. Vi vil møte på ord som har samme første bokstav, da kan vi velge å benytte de to første bokstavene.

Min erfaring er at når man starter med å benytte tegn, tar det noe tid før man greier å benytte synonymer i tegnutførelsen sin. Dette fører ofte til at man benytter et enklere språk, som ikke har den samme progresjonen i forhold til bruk av synonymer som talespråket har. Innenfor TSS blir det ofte brukt samme tegn til forskjellige ord, f.eks. vei og gate. Tanken bak dette er at mottaker kan munnnavlese forskjellen. Bruker man håndalfabetet, vil jeg til ordet gate benyttet G + vei. Jobber man med vekt på synonymene ved hjelp av håndalfabetet, tror jeg det blir lettere for de voksne å føle seg friere i sine formuleringer og benytte flere synonymer.

Når vi skal forklar og hjelpe barnet til å forstå/huske et ord, kan vi sette sammen to tegn. Det finnes ikke tegn for ordet sludd. Vi kan konstruere tegnet ved å sette sammen to tegn. Ordet snø + smelte/ borte. Når vi konstruerer slike tegn, er det viktig å vektlegge ordets betydning.

snø + smelte/borte = sludd

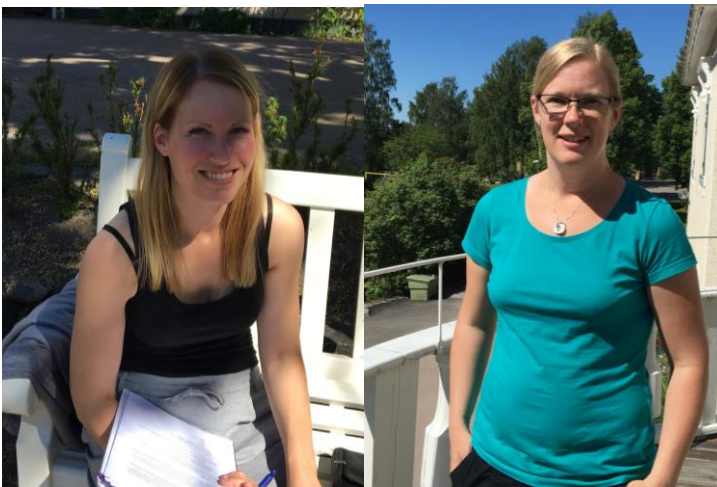
Ved å sette sammen to tegn, har man mulighet til å gi barnet forståelsen av ordene. Man kunne også velge å bruke ordene snø + våt.

Ved å benytte de flotte mulighetene som finnes i tegnutførelse, legger vi til rette for tydeliggjørende pedagogikk. Barnet kan lettere få forståelse av ordet, slik at det er enklere å benytte det i eget vokabular. Velger man slike systemer må dette være avklart i barnets språkmiljø, slik at det blir kontinuitet for barnet i innøvingen av tegn og i avlesningen av tegn. Det er mulig å filme tegnene, slik at de som skal kommunisere med barnet er informert og har samme tegnutførelse.

I Karlstadmodellens pedagogiske prinsipp ett skritt foran, må de voksne ha oversikt hvor barnet er i sin språkutvikling og hva som er neste språklige nivået for barnet. Dette vil si at personer i omgivelsen skal bruke tegn på et mer avansert nivå enn hva barnet selv gjør for å være gode hverdagsmodeller i barnets språkutvikling. Det er ingen begrensninger på hvilke ord som det kan settes tegn til og læres. Det er kun i innlæring med vekt på begrepsforståelse at det er nødvendig med ekstra konkretisering. Når barnet har forståelse for begrepet, kan man benytte det standardiserte tegnet.

Ofta når barn har behov for TSS, møter man reaksjonen "det er jo så vanskelig å lære seg tegn". Ja, det krever en innsats å lære seg nye ting. Personene rundt barnet må kurses i tegn. I dag kan tegnordbøker lastes ned til nettbrett og smarttelefoner, hvor man får en visuell utførelse av det enkelte tegn. For noen tiår tilbake bestod tegninlæringen av å slå opp tegnene i en bok og lese seg til utførelsen, dette kunne til tider oppleves vanskelig og tidskrevende. Det er vi voksne som må styrke barnets motivasjon til å lære mer.

Husk at språket er individets inngangsbillett til delaktighet i samfunnet, men samtidig er delaktighet en forutsetning for språkets behov, utvikling og videreutvikling.

Tecken
inte bara för små barn
stanna inte vid TAKK

Anna Berg & Therese Hallenborg

Barn med språk- och talsvårigheter behöver tecken för att få ett alternativt och kompletterande sätt att uttrycka sig samt lära sig det svenska språket. I takt med att barnet växer behöver också barnet fler tecknade ord och mer tecknad grammatik. De behöver få ett fullvärdigt språk. Det räcker alltså inte att teckna enstaka ord! Tänk dig själv att du som vuxen endast kan säga *-titta bil* när du egentligen vill säga *-Ser du där borta vilken häftig cabriolet. En sån har jag alltid önskat mig*, rämst används TAKK, Tecken som Alternativ och Kompletterande Kommunikation till barn med språkhinder. Det har också blivit populärt att använda sig av TAKK, som ibland kallas, "baby signs", på många förskolor. Detta är en bra start, men allt för ofta stannar det vid att teckna till sånger och att teckna enstaka ord, ofta i specifika sammanhang eller ritualer. Nästan alla förskolor och skolor har barn med behov av stöd i sin språkutveckling och då är det viktigt att inte fastna i "baby signs".

I Karlstadmodellen använder man sig av tre typer av tecken-metoder beroende på vilken språklig nivå barnet befinner sig, TAKK (Tecken som Alternativ och Kompletterande Kommunikation), TSS (Tecken Som Stöd), TS (Tecknad Svenska). I alla tre metoderna talar man och tecknar samtidigt.

Det som kännetecknar TAKK är att man endast tecknar de viktigaste orden i en sats. Det kan liknas vid att man använder en överstrykningspenna och markerar nyckelorden i en sats. Det är en enorm skillnad på att kunna två ord eller faktiskt kunna uttrycka det man innerst inne vill ha sagt.

TAKK motsvarar den tidiga språkutvecklingen där barn vanligtvis uttrycker sig med ett till två ord i en sats. Tänk dig att du som vuxen endast kan prata som en tvååring, det skulle inte du tycka vara OK! Du skulle få svårt att få jobb och bli accepterad i samhället. Det vi vill för alla med språkhinder är att de ska bli accepterade och kunna delta i samhället och för att komma dit behöver de få ett fullvärdigt språk. Det räcker alltså inte med bara TAKK!

När barnet är på väg mot den enkla grammatiken använder man istället TSS. Detta gör man för att modellera och ligga steget för barnet. TSS bygger på att man följer talets grammatik men lånar in orden från det svenska teckenspråket och på så sätt tydliggör det talade språkets sammansättning. Här tecknar man alla orden i en sats. I teckenspråk finns det inte tecken för alla ord vilket har gjort att man har fått hitta på tecken, eller låna tecken från andra teckenspråk runt om i världen.

TS-metoden använder man när barnet är på väg mot den utbyggda grammatiken. De tecken som vi lånat från teckenspråket saknar ordböjningar. För att synliggöra det svenska språkets grammatiska struktur lägger man i TS in ändelser på ord, till exempel tecknar man inte längre bara hoppa, när man vill säga hoppade, utan här läggs ändelsen *-de* till det tecknade ordet hoppa. Ett missförstånd som ibland uppstår är att TS skulle ersätta det talade språket, likt teckenspråk. Detta är dock inte fallet, utan TS följer det svenska talade språkets grammatik och man talar samtidigt som man tecknar, vilket är en viktig skillnad mot teckenspråk som har en **egen** grammatik.

Ett exempel från det vardagliga livet med ett barn med språkhinder är då vi vid flera tillfällen har fått höra "räcker det inte med tecken nu?" Denna fråga fick vi redan tidigt, då barnet i fråga kunde ca 10 ord. Tänk dig in i situationen att du själv bara hade tio talade ord. Konversationerna skulle snabbt bli tråkiga och att framföra sin åsikt blir mycket svårt. Än idag när teckenförrådet hos detta barn är större hänvisas ofta till att hen både hör och förstår allt som omgivningen säger till hen, så

tecken behövs inte längre. Det många glömmer bort är att det bara blir en envägskommunikation om vi inte ger barnet tillgång till tecken och på så sätt förmågan att göra sin egen röst hörd.

Fördelarna med att använd sig av tecken vid språkträning är många. Inte bara ökar det barnens koncentrationsförmåga vid inläring utan användningen av tecken gör också att det talade språket blir mer konkret. Vi vuxna har en förmåga att prata fort, men då tecken används krävs det av de vuxna att de stannar upp och talflödet dämpas. Detta gör att barnen har lättare att uppfatta och ta till sig vad som verkligen sägs. Tecken gör att man ger samma information till barnet på mer än ett sätt vilket underlättar förståelsen för den som har ett språkhinder. Att använda tecken gör att man ökar barnets möjlighet till delaktighet och till socialt samspel. Det kan också leda till att minska barnets frustration och bidra till en mer positiv självbild för barnet.

För att lyckas med tecken är det viktigt att barnet har goda förebilder och en tecknande miljö runt omkring sig. Har barnet för få samtalspartners eller samtalspartners som har ett ordförråd som inte ligger steget före är risken stor att frustrationen kvarstår.

Tecken kräver mindre finmotorik än talat språk, vilket gör att barn ofta har lättare att lära sig teckna före de lär sig att prata. Ett exempel på detta är ett barn med Down syndrom där alla ord barnet idag kan säga, kunde barnet först teckna. Det tyder på att tecken förenklar inläringen av talade ord.

De olika teckenmetoderna förtydligar olika delar i språket och det är därför viktigt att inte sluta med tecken så fort barnet har börjat tala några ord. De tre teckenmetoderna gör att vi har möjlighet att ligga steget-före barnet, det vill säga att vi använder ett språk som utmanar barnet till att utvecklas. Att hålla kvar vid tecken gör att barnet får en struktur och kontinuitet som barnet känner igen sig i och på så sätt kan man fokusera på nyinläring istället för att fokusera på vad som förväntas av en.

Det största hindret vi har sett är att de vuxna tycker att det känns övermäktigt att lära sig ett nytt språk d.v.s. att börja teckna. Att lära sig att teckna är inte svårare än att lära sig något annat, man måste bara bestämma sig och lära sig lite i taget. Gärna att man börja teckensätta en specifik situation till exempel en matsituation och börja använda tecken där.

Ett annat hinder för att teckna vid språkinläring är att en del tror att det försenar det talade språket. Människans instinkt till att börja tala är stark och så fort barnet har lärt sig tala kommer barnet att släppa fler och fler tecken då det är så mycket effektivare och snabbare att tala. Tecken kan då fortfarande vara till stor nytta vid nyinläring av till exempel begrepp, vilket man ska tänka på så att de vuxna i barnets närhet inte släpper tecknandet bara för att barnet talar. Tecken varken försenar eller stoppar talutvecklingen, tvärt om så gynnas den.

Sammanfattning

Alla barn drar fördelar av att använda tecken, men extra viktigt är det för barn med språkhinder. Tecken är inte bara användbart för små barn, utan det finns stor vinning i att fortsätta med tecken när barnen blir större för att förenkla nyinläring och förtydliga den grammatiska uppbyggnaden i det svenska språket.

Hørstep- IKKE vent og se!

Vi starter nå og vi starter med
Karlstadmodellen

Anne Holberg Klemsdal

Språk skaper likheter og forskjeller, inkluderer og ekskluderer. Det gir oss uendelig muligheter, og har en avgjørende og sentral rolle i våre liv og vårt demokratiske samfunn. Et hørselstap uansett grad, ensidig eller tosidig, medfødt eller som oppstår senere vil påvirke barnets evne til å oppfatte lyd og derfor påvirke språkutviklingen og være et kommunikasjons hinder¹.

I dag oppdages de fleste medfødte hørselstap ved nyfødtscreening, kort tid etter fødsel. Det gir unike muligheter for at barn med hørselstap skal få en optimal utvikling og at konsekvensene av hørselstapet blir minst mulig. Det gir muligheter for en preventiv tilnærming, med rask tilpassing av hørselsteknisk utstyr og igangsetting av pedagogiske tilrettelegging og tiltak som styrker barnets språk- og lytteutvikling². Hva skal vi starte med, og hvordan skal vi gjøre det?

Karlstadmodellen!

Karlstadmodellen er en av få intervensjoner som kan tilby early intervention dvs. intervensjon fra barnet blir født. Barn kommer til denne verden som kompetente spedbarn, et aktivt subjekt, med iboende kunnskap, egenskaper og ferdigheter. Subjektet gjør, vet og forstår som egen aktivitet, og søker mening og skaper helheter. Vår oppgave er å sikre at barnet får de mulighetene og hjelpen det har behov for å fortsette å utvikle sin kompetanse. Barnet trenger noen som viser vei i språk og lytteutviklingen. For å kunne oppnå dette jobber Karlstadmodellen etter det pedagogiske prinsippet er skritt foran.

For at barnet skal få en optimal utvikling må man vite hva barnet allerede kan og hva som er det neste skrittet i utviklingen, vi voksne må ligget ett skritt foran, ett skritt foran så vi kan hjelpe og vise veien. Dette er i tråd med Vygotskys tankegang om den nærmeste utviklingssonen. Barnet trenger viktige voksne som viser veien og tilrettelegger ut fra barnets behov og kompetanse. Den allerede tilegnede kunnskapen og ferdighetene må kartlegges og utvikles videre. I hvilken hastighet og med hvor store skritt varierer fra barn til barn. For å kunne være skrittet foran hvert enkelt barn er kartlegging og lathunden viktige verktøy i Karlstadmodellen³. Det benyttes kontinuerlig observasjonsformular og kartlegging (to ganger i året) av barnets ferdigheter og jevnlig (hver 4-6 uke) evaluering av mål og metoder/metodikk i lathunden. Det gir de viktige voksne rundt barnet mulighet til å få vite hva barnet kan og hva som er det neste skrittet. De voksne får forberedt seg og muligheten til å møte og veilede barnet til det neste skrittet ut fra hva barnet allerede mestrer, og med passe store skritt for hvert enkelt barn. Barnet med sine unike erfaringer, drivkrefter og læringsstiler settes i sentrum.

Lathunden er et viktig arbeidsverktøy og samarbeidsdokument hvor mål og materiell/metodikk blir satt opp og bestemt i felleskap på nettverksmøter. Karlstadmodellen er familiesentret, og på nettverksmøtene kommer foresatte, viktige voksne og fagpersoner sammen i et likeverdig samarbeid og jobber mot et felles mål. Målet er at man skal ikraftsette deltakerne, skap energi, felles forståelse, økt bevissthet og kunnskap i miljøet rundt

¹ Cole, E. & Flexer, C. (2016). *Children With Hearing Loss Developing Listening and Talking; Birth to Six*. San Diego: Plural Publishing Inc.

² Tye-Murray, N. (2015). *Foundations of Aural Rehabilitation; Children, Adults and Their Family Members*. USA: Cengage Learning.

³ Nes, K., H. & Johansson, I. (2015). *Kom i gang med Karlstadmodellen! - en innføringsbok*. Bryne: Info Vest Forlag AS

barnet. Hver og en av deltakerne sitter med sin unike kunnskap og har en viktig rolle i barnets liv, enten man er mamma, farfar eller pedagog⁴. Barnet trenger mange erfaringer og repetisjoner i ulike situasjoner og med ulike personer for å mestre språket. Et hørselstap vil være et hinder fra å få like mange erfaringer og repetisjoner som normalt hørende naturlig får i sine omgivelser⁵. Gjennom å være ett skritt foran og skape et språklig miljø rundt barnet som er i tråd med Karlstadmodellen kan konsekvensene at et hørselstap minskes, og det før barnet opplever mange av de utfordringene et hørselstap ofte gir. Nyfødtscreening gir unike muligheter til å minske konsekvensene av et hørselstap, men det holder ikke bare å oppdage det. Karlstadmodellen kan gi barnet, familien, viktige voksne og pedagoger et helhetlig tilbud og verktøy for å gi barn med hørselstap en optimal utvikling.

Hvorfor gi barnet hele språket?

Språk er en helhet bygd opp av ulike deler som kan deles inn i innhold, form og bruk. Det er abstrakte enheter, systemer og regler som kan formidles gjennom tale, tegn eller skrift. Språk er et kunnskapsfenomen, da det tolkes, bearbeides, lagres og produseres i våre hjerner. Det må læres og øves i samspill med andre i meningsfulle aktiviteter og i sin naturlige kontekst. Barnet trenger mange erfaringer og repetisjoner i ulike situasjoner og med ulike personer for å kunne mestre alle delene i språket⁶.

Delene i språket påvirker hverandre og det er en gjennomgående tanke i Karlstadmodellen at alle delene skal øves samtidig og sammen for å kunne mestre språket og bli en kompetent språkbruker. For å bli en god språkbruker må man prøve og feile, igjen og igjen. Vi må prøve oss i ulike miljøer, ulike samtaleemner, med ulike personer og til ulike tider. Vi blir ikke lært opp til å mestre å bruke språket, det må erfares og øves, en livslang prosess som krever mange repetisjoner. Vi må ha kunnskap om hele språket, fra valg av ord og grammatiske konstruksjoner til valg av tale tempo, bruk av pauser og andre tilpasninger som gjøres at vi lykkes i kommunikasjonen⁷.

Tilgang til språk er forutsetningen for språklig forståelse, og forståelsen er igjen en forutsetning for produksjonen av språk. Et hørselstap hindrer lyden til å nå hjernen, som fører til at barn med hørselstap går glipp av viktig informasjon og læring om hvordan vi bruker språket, innholdet og formen. Gjennom godt tilpasset hørselsteknisk utstyr vil tilgangen til lyd bli betraktelig bedre, men barnet vil aldri bli normalt hørende. Barn med hørselstap har derfor behov for å øve og få tilgang til hele språket. Det holder ikke å bare fokusere på fonologien hvis man ikke vet samtaleens regler og strategier og motsatt. Vi må derfor sikre at barnet får tilgang til og styrkes i alle delene av språket⁸.

⁴ Nes, K., H. & Johansson, I. (2015). *Kom i gang med Karlstadmodellen! - en innføringsbok*. Bryne: Info Vest Forlag AS

⁵ Moeller, P. M., & Tomblin, B. J. (2015). An Introduction to the Outcomes of Children with Hearing Loss Study. *Ear and Hearing, 36 Suppl 1*(1), 4S-13S. doi:10.1097/AUD.0000000000000210

⁶ Nes, K., H. & Johansson, I. (2015). *Kom i gang med Karlstadmodellen! - en innføringsbok*. Bryne: Info Vest Forlag AS

⁷ Nes, K., H. & Johansson, I. (2015). *Kom i gang med Karlstadmodellen! - en innføringsbok*. Bryne: Info Vest Forlag AS

⁸ Yoshinaga-Itano, C. (2015) The missing link in language learning of children who are deaf or hard of hearing: Pragmatics. *Cochlear Implants International, 16:sup1*,

Å være med i leken

Mona Hansen

Leken har en sentral plass i barns liv, og er en viktig del av hverdagen i barnehagen. I lek legges grunnlaget for barnas vennskap med hverandre. Gjennom lek og samspill gjør de seg erfaringer som bidrar til å utvide de språklige og sosiale ferdighetene deres. For barn med ulike språkvansker kan det være utfordrende å delta i leken, og dermed kan de gå glipp av verdifulle erfaringer. Kan vi med systematisk språktrening bidra til å motvirke dette?

I Karlstadmodellen vektlegges det at barnet først må lære lekens språklige og sosiale koder, før den virkelige leken begynner. For at barnet skal kunne ha noe å bygge leken videre på, må grunnkonseptet og det grunnleggende begrepsapparatet i leken læres. På avdelingen til mitt kasusbarn var kjøkkenlek en populær aktivitet. Det overordnede målet var at barnet skulle delta i kjøkkenlek som en sosial rollelek sammen med andre barn.

Språktreningen deles i Karlstadmodellen inn i fire faser: kartlegging, forberedelse, nyinnlæring og generalisering. Jeg vil her vise hvordan eksempler fra hvordan vi gjorde det i de fire fasene, med deltagelse i lek som utgangspunkt:

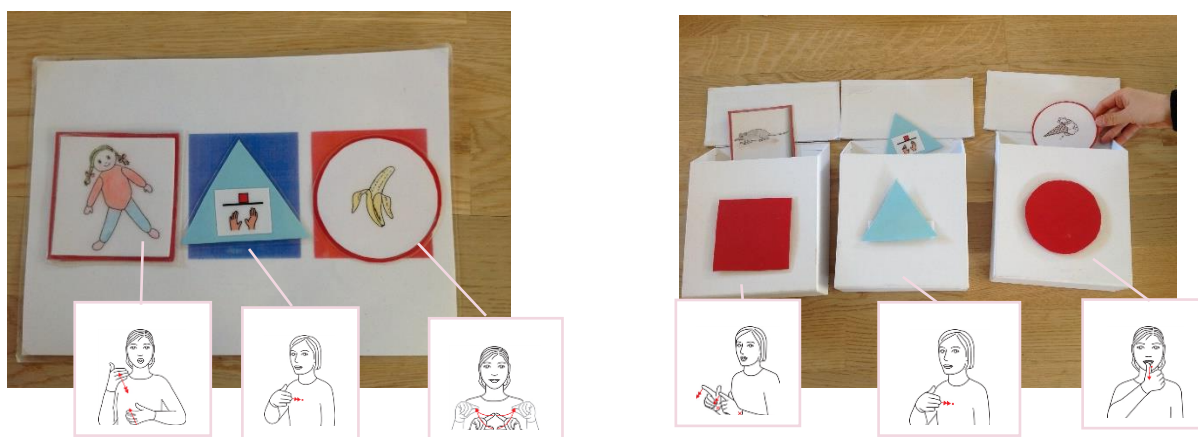
- **Kartlegging:** hva trenger barnet og de voksne å øve mer på? Kartleggingen resulterte i en lathund, med oversikt over delmål og materiell:

	Mål	Materiell
Pragmatikk	Forstå og uttrykke <i>jeg vil ha</i> Ha en dialog med et annet barn i kjøkken-lek, med minst tre turer	
Leksikon	Lære begrepene/tegn: dukke, kanin, rotte, kaffe, melk, te, saft, agurk, appelsin, gulrot, tomat, banan, pære, salat, kake, is, vil ha Sortere i ordsparebøsser	
Grammatikk	Legge treords-setninger med ordkort på setningsplate	
Lek	Ta initiativ til kjøkken-lek med andre barn	Alle i personalet må tilrettelegge for gode lekesituasjoner i hverdagen

- **Forberedelse:** vi ble enige om hva slags materiell vi skulle bruke, og hvordan vi skulle bruke det. I det inngikk å finne frem tegn, og henge dem synlig i lekekroken på avdelingen:

- **Nyinnlæring:** her øvde barnet seg sammen med en voksen og en mindre gruppe barn. I nyinnlæringsfasen jobbet vi med å lære begreper, ytringer og tegn som barnet trengte i leken. Det var viktig å involvere de andre barna i denne fasen, slik at de også kunne lære tegnene:

- **Generalisering:** det er i generaliseringsfasen den virkelige språktreningen foregår. Det er da barnet overfører og tester ut nye kunnskaper og ferdigheter i hverdagen. Dette foregår i mesteparten av barnets tid i barnehagen.

Vi la til rette for mange muligheter for å delta i kjøkken-lek i løpet av barnets hverdag. Det krevde planlegging og samarbeid blant personalet, og å ta tak i mulighetene for god lek når de dukket opp! For at barnet skulle være aktiv deltager i leken, var det avgjørende at både personalet og barna kunne bruke tegn for å kommunisere. I den virkelige leken improviseres det, og barna følger stadig nye innfall. Da blir de voksnes rolle viktig for at barnet skal oppleve mestring, de må være brobyggere og lære barna tegn som plutselig trengs der og da. Leken må forklares og tolkes ved behov. Aktiv deltagelse i lek krever systematisk jobbing, og leken må prioriteres i hverdagen. Da kommer resultatene!

Generalisering av språkträning i barngruppen på förskolan

Ove Fager

Vi sjöng en sång om en fegis i sångsamlingen på förskolan. Den handlar om en liten hare som är så rädd för att titta i en spegel! Haren är en fegis men ville veta vad man ser i spegeln. Det är så spännande men när haren ser sig själv börjar den skratta och sången slutar med att vi alla skrattar tillsammans!

Ett av barnen i barngruppen får språkträning utifrån Karlstadmodellen. Språkbobservationer ligger till grund för en kartläggning av språkutvecklingen. Utifrån kartläggningen bestäms vilken språkträning som ska sättas in. Det finns ett nätverk runt barnet som består av familjen, släktingar och förskolepersonal. Tillsammans bedömer och beslutar nätverket vad som ska tränas, hur och av vem. Dokumentet som visar vad nätverket kommit fram till kallas "lathund". Just nu är det aktuellt att öva tonlösa frikativor i initial ordposition. Vi tränar på språkljuden "s" och "f" som kommer i början på ett ord.

Syftet med sången är generalisering. Med generalisering i det här sammanhanget menas att barnet ges möjlighet att möta t.ex. ett begrepp eller ord på många olika sätt och i många olika miljöer. På så sätt tydliggörs betydelsen av begreppet och skiljs från koppling till en viss situation, miljö eller person. I det här exemplet är det ett språkljud som barnet klarar att producera i en enskild träningssituation men som är svårt i ett spontant sammanhang, annan miljö eller bland andra personer än den som har hand om träningen.

Vi strävar efter att stärka de språkliga miljöer som barnet kommer i kontakt med genom att samordna dessa. Detta görs i nätverksarbetet så att möjligheten för de bästa förutsättningarna för stimulans till barnets språkutveckling ska få finnas, till exempel i hemmet, hos släktingar hos kompisar och i förskolan. Om alla de olika arenorna som barnet möter i sin vardag finns representerade i nätverket kan vi uppnå gemensam förståelse för språkträningen. Då kan de vuxna i varje språklig miljö ha en medveten strategi i mötet med barnet.

En språklig vardagsmiljö är förskolan och där finns många andra barn som alla befinner sig någonstans i sin språkutveckling. Genom att bädda in delar av språkträningen, eller varianter på övningar från den, i aktiviteter för hela barngruppen kan vi åstadkomma en generalisering av innehåll från språkträningen. Det kan vara med inslag av de övningar som barnet har med utgångspunkt från den kartläggning som ligger bakom planeringen av språkträningen. Det kan vara begrepp, ord, språkljud mm. Det kan också vara introducerande inför den enskilda språkträningen.

Nu vill jag komma tillbaka till de andra barnen på förskolan. Det är en liten förskola med en avdelning som har 23 barn i en grupp. Vi har åldrarna ett till sex år. Detta gör att vi alltid har barn som befinner sig i olika språkliga utvecklingsstadiet. Målet i det här fallet är att använda en aktivitet som har de egenskaper som gör att den är intressant för alla barn i gruppen. Den ska vara stimulerande och lockande för de äldsta barnen genom att ha inslag av exempelvis spänning, humor, överraskningsmoment, igenkänning mm. När vi har sångsamlingar sitter vi i en ring. Alla har varsin stol och de vuxna hamnar i ungefär samma höjd som barnen och sitter i ringen bland barnen. Alla kan se varandra och deltar på samma villkor. De äldsta barnen fungerar som förebilder för de yngre, som kanske inte uppfattar aktiviteten på samma sätt som de äldre, men gemenskapen gör att de yngre får stimulans utifrån sina behov och sin utvecklingsnivå.

Den speciella språkträningen som ska generaliseras i denna aktivitet har varit riktad mot just ett av de äldsta barnen. Detta barn blir i sångsamlingen dessutom medvetet om att de yngre tar efter. Eftersom barnet kan text, stödtecken och melodi kan det på så sätt vara till hjälp, och lära de yngre och därigenom känna sig som en förebild. Detta är mycket stärkande för självförtroendet. De allra yngsta ser också barnen i mellanåldrarna som modeller för hur man gör och lär sig genom att göra lika.

Som en röd tråd genom detta går den språkträning som fångar upp så mycket av den stimulans och motivation som aktiviteten och det sociala samspelet ger. Alltså är det inte enbart generalisering vi tränar i denna aktivitet i helgrupp. I dynamiken som uppstår serveras olika typer av språkträning för olika barn i olika stadier av sin språkutveckling. *Alla barn hamnar i sin proximala zon!* Jag ska inte gå in på begreppet närmare i detta sammanhang men det är också något som är av vikt i Karlstadmodellen.

Sången som vi sjöng var egentligen ett sätt att träna och generalisera f-ljudet. Det är ett av barnen i gruppen som har behov av extra träning för att utveckla sitt tal och som har jobbat med just f senaste tiden. Kartläggningen visar att barnet hör och producerar alla språkljud man kan förvänta sig för åldern, även f. Men det är i början på ord som detta barn utlämnar tonlösa konsonanter i sitt tal. Särskilt svåra är "s" och "f". Sången handlar om en fegis och i den musikaliska leken med ordet upprepas stavelsen "fe- fe- fe-" av den anledningen att barnets namn börjar på just den stavelsen. I lathundsarbetet har nätverket satt upp som mål att barnet ska lära sig att säga sitt namn. Detta är en del i den träningen.

Texten har ett långsamt tempo i en sång med musikaliskt högt tempo där vi säger "fe- fe- fe- fe- fegis" i takt. Upprepningen och det låga texttempot ger möjlighet för barnen att hitta platsen i munnen där ljudet skapas och vid åtminstone något av de givna tillfällena producera språkljudet "f" och stavelsen "fe". Melodin ligger nära talets intonation för att inte stjåla uppmärksamhet och koncentration. Upprepningen av stavelsen gör det lättare för barnet att hinna med och hitta rätt med munmotoriken. Det höga tempot i musiken gör att de äldre barnen lockas och dras med. Innehållet i texten med den fega haren som inte vet det vi andra vet, nämligen att man ser sig själv i en spegel, är motivation för en del. Att sjunga tillsammans är positivt för de flesta!

1. En fe - fe - fe - fe - fe - gis skul - le
2. En fa - fa - fa - fa - far - lig skul - le

När vi har sjungit detta många gånger i flera sångsamlingar kanske förutsägbarheten blir för uppenbar för en del av de äldsta barnen och motivationen sjunker. Då sjunger vi en vers om en "fa- fa- fa- fa- farlig". Det är ett farligt monster som skräms och när monstret tittar i spegeln blir han så rädd och börjar gråta. Vi gråter tillsammans i slutet av versen och sången blir som ny och vi kan fortsätta generalisera f-ljudet igen.

Någon förälder kanske tänker att, jaha, ska vi sitta i nätverk och planera sångsamling nu? Ska inte pedagoger göra sitt jobb och ta hand om språkträningen?

Då säger jag att i nätverket kommer man fram till vad var och en kan göra i sin relation till barnet. Det kan till exempel vara att förälder, släkting eller bekant lyssna när barnet återberättar vad som har hänt eller vad man har sjungit på förskolan. Det är att ha inblick i vad som är aktuellt i språkträningen och få förståelse för att kunna möta barnet så att man kan vara ett stöd. Och detta får man i nätverket.

Den som är pedagog och jobbar i förskola tänker kanske att detta är inget vi orkar med i vår barngrupp. Vi har nog med planering som vi har! Vi har dokumentation som vi inte riktigt hinner med som det är! Jag kan svara att vi i vår förskola har fått hjälp i planeringsarbetet tack vare att mycket av planeringsarbetet är till skänks genom den redan planerade språkträningen som ska generaliseras. På grund av att behovet är definierat kan målen bli synliga. Syftet blir tydligt. Metod och innehåll i aktiviteten får vi oss nästan serverade om vi använder fantasin och kreativiteten!

När kartläggningen av ett barn visar att vi ska träna ett visst språkljud ger det så mycket mer om vi kan använda detta i en hel barngrupp. Det som är bra för barnet med planerad språkträning är bra för alla barn!

Språkträning i träningskolan

Jessica Niemi

Människor föds med en vilja att interagera med andra individer, för individer med en språkstörning är språkträning en mänsklig rättighet. Genom språkträning möjliggörs spontan kommunikation och på så sätt främjas delaktighet i samhällslivet. Att göra sig förstådd genom kommunikation stärker individens självkänsla och självförtroende och skapar en god grund att stå på med målet att öka självständigheten hos individen. Karlstadmodellen lägger en god grund till språkträning och gör kommunikation möjlig.

Språkträning är en mänsklig rättighet, alla människor har rätt till en kommunikation, att kunna göra sig förstådd och kunna förstå andra. Att kunna göra sig förstådd för andra ger självkänsla, självförtroende och makt över sitt eget liv. Språket är det mest effektiva verktyget för att kunna sortera sinnesintryck och för att kunna bearbeta tankar och känslor. Ett välutvecklat språk och ordförråd gör allting mer lättbegripligt för individen själv och för omgivningen. Att inte få språkträning leder till utanförskap och stigmatisering och kan leda till att individer isolerar sig från samhällslivet och möjligheten att leva som andra i samhället berövas. Rätten att vara delaktig i samhället och rätt insatser från människorna runt omkring individen som är i behov av språkträning, är avgörande. Det krävs ett engagemang, aktiva och goda samtalspartners och vikten av att förstå innebörden av hur viktig språkträning är. Detta för att kunna motivera, inspirera och bygga upp individens empowerment!

Visionen inom Karlstadmodellen är att bidra till ett gott liv för alla, genom att verka för alla människors rätt till ett språk! Att ha ett språk leder till mer delaktig i samhället och ger möjlighet att delta i ett demokratiskt samhälle.

Eftersom språket är ett abstrakt fenomen behöver personalen inom särskolan arbeta med och förstå vikten av tydliggörande pedagogik, ett exempel är vid morgonsamlingen påvisa vilken dag det är med dagens färg och tillhörande doft (måndag=grön, doft tallbarr), detta för att skapa igenkännande och struktur i veckodagarna. Steget-före perspektivet utmanar eleverna i den proximala zonen, genom att vara konsekvent och hålla språkträningen uppdaterad och kontinuerlig gynnas en utveckling hos individen.

För att kunna kvalitetssäkra en utveckling med språkträningen används det inom Karlstadmodellen s.k. lathundar som ett översikts- och utvärderingsverktyg. Dessa lathundar gör det lätt överskådligt för personal vilken språkträning som är aktuell vid vilken tidpunkt, när språkträningen ska ske och vem som är ansvarig för att det ska bli av, alltså mål, metodik och ansvarsfördelning. Lathundarna gör det enkelt att alltid vara steget före, detta är viktigt för att utvecklingen hos individen skall fortskrida. Genom att personligt utforma lathunden ges individen som är mottagare av språkträningen möjlighet till maximal utveckling. Lathundarna kan vara av generell karaktär och vara ämnesöverskridande eller vara specifikt begränsade till de 5 olika ämnesområdena Kommunikation, Verklighetsuppfattning, Vardagsaktiviteter, Estetiska ämnen och Motorik. Det viktiga är att lathunden är synlig för alla som interagerar med individen och att lathunden är lättbegriplig för att den ska komma till sin användning. Struktur och kontinuitet skapar tydlighet och igenkännande vilket leder till att individen lär sig med tiden vad som förväntas i olika situationer.

Här nedan är ett exempel på hur en lathund kan se ut:

LATHUND			
datum:	mål:	material/metod:	ansvarig:
kommunikation:	expanderad respons	pino böckerna med ordbilder.	lärare/ elevassistent.
pragmatik	ord/tecken	läsa boken tillsammans med	
lexikon	pinobok.	inlevelse och göra de aktuella	
grammatik	3-ords meningar	tecknen tillsammans med eleven.	
fonologi	bokstaväverna s och f		
prosodi	höra skillnad		
uttal	fråga/påstående		
Estetisk verksamhet	tecknen för måla och färgerna.	låta eleven välja färg som ska användas. teckna vid fråga.	all personal
begrepp			
vardagsaktiviteter	ord/tecken: bunke, elvisp, slickepott, kakform, ugn	baka färdig mixkaka med tillhörande ord till.	all personal
begrepp			
verklighetsuppfattning	ord/tecken: återvinning	sortera återvinningsmaterial. teckna och benäm de olika materialen.	all personal
begrepp	plast papper		
Motorik	Ord/tecken: Balansbräda	Benäm och teckna det som används under idrottslektionen.	All personal
Begrepp	Studsmatta Gymboll Innebandymål bandyklubba		

Lathunden är ett pedagogiskt verktyg som hjälper personal inom verksamheter där språkträning förekommer, personalen ser enkelt när, av vem och hur övningarna ska genomföras. Personal förstår syftet med övningarna.

Den avgörande faktorn för språkträning är självklart den träning som faktiskt blir av och ett stort värde ligger i engagemanget hos samtalspartners!

Malva och språkträning

Karin Eriksson

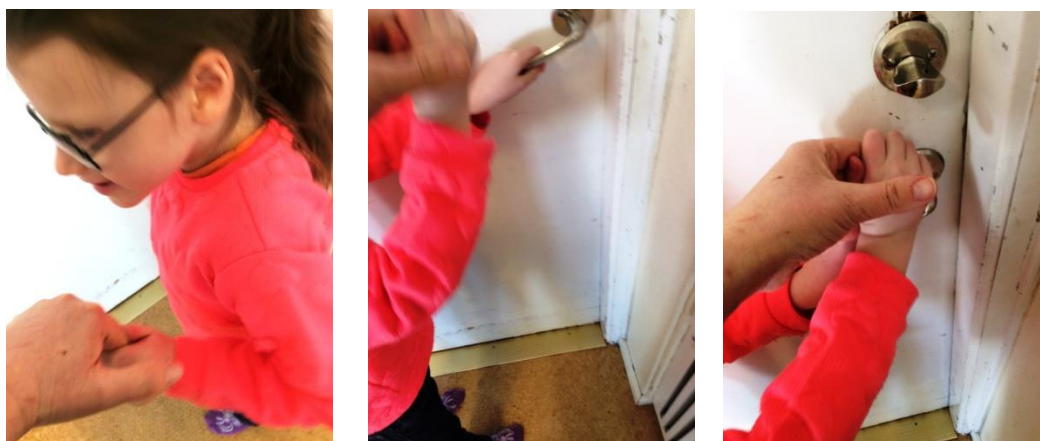
Malva är mitt kاسوبarn och samtidigt mitt barnbarn. Hon kan inte verbalt uttrycka sin vilja eller åsikt. Inte heller kan hon teckna.

Malva är 7 år och har börjat i förskoleklass på träningsskolan i Degerfors. Hon föddes med Angelmans syndrom vilket diagnostiserades vid ca 1 års ålder. I Sverige föds ca 8 barn om året med syndromet som orsakas av en störning i funktionen av genen UBE3A, på kromosom 15. De vanligaste symtomen vid Angelmans syndrom är utvecklingsstörning, motoriska svårigheter som yttrar sig som rörelse-, balans- och koordinationsstörningar (ataxi), ett speciellt beteende, hyperaktivitet samt en mycket begränsad språkutveckling. För det mesta lär sig personer med syndromet bara att tala några enstaka ord. Malvas ordförståelse och hennes förmåga att uppfatta andras tal är däremot bättre utvecklad. Vanligtvis sker kommunikationen med ord och hjälp av gester samt förstärkning med alternativ kommunikation. Hon har en god förmåga att tolka synintryck (visuell perception), vilket utnyttjas för att träna kommunikationen med hjälp av enkla föremål och bilder. Malva har ganska god förmåga att orientera sig på kända platser och känner väl igen resvägar som till skolan och kortidsvistelsen. Hon är ofta i ständig rörelse och kan planlöst påbörja olika aktiviteter utan att fullfölja den. Malva gillar aktiviteter som att se på film och på Ipad. Vatten fascinerar och vattenlek är mycket populärt. Hon är lättrodd och oftast mycket glad, tycker om att umgås med andra, men umgänget sker framförallt på hennes egna villkor.

För Malva är det nu viktigt att med kommunikativt-språkliga handlingar kunna göra sig förstådd, kommunicera vad hon behöver, framföra sin egen vilja och säga nej tack till sådant hon inte vill göra eller ha. Härigenom kan hon utveckla sitt samspel med andra och i detta samspel utveckla nya kunskaper.

Hur gör då Malva?

Malva har utvecklat sin förmåga att visa sin vilja genom kommunikativa handlingar. Hon visar tydligt vad hon vill. Då hon vill gå ut, tar hon tag i den vuxnes hand och går till dörren. Hon leder den vuxnes hand till dörrlåset. Hon vet hur man ska göra men klarar det inte själv.

Hon pekar med blickar och hand genom att begära föremål och aktivitet. Vill hon gå ut hämtar hon jackan och ger till den vuxne. När hon vill måla hämtar hon den vuxne och pekar på färgerna. Malva kan förstå enkla uppmaningar.

Lathunden

Väl strukturerade aktiviteter och fasta rutiner är viktiga för Malva. Ett verktyg i Karlstadmodellen som ger god hjälp är lathunden. Den är ett verktyg för både hem och skola och bestäms i gemenskap, prövas i praktiken och granskas kritiskt i gemenskap. Lathunden ger Malva ett oberoende och självständighet. Malvas aktuella lathund ser ut så här:

datum	mål	övning	Vem?
Kommunikation Pragmatik Lexikon fonologi	På uppmaning visa och hämta Babba Bibbi Bobbo Höra skillnad på a-i-o	Babblarfigurer Bilder av figurerna Tygbokstäver a i o	Helen Johanna
Estetiskt verksamhet Begrepp	<i>måla pensel färg</i>	Föremålen pensel färg Tecken, bilder	Helen Johanna
Verklighetsuppfattning Begrepp	<i>gaffel, sked</i> Att kunna äta med bestick Bli intresserad av bok	Tecken Tillrättalagd mat-situation bildstruktur Varje dag bläddra i bok tillsammans	Hemmet Helen Johanna
Motorik	Finmotoriskt klara gaffel och sked Måla = Penselrörelse	Dagliga naturliga situationer bildstruktur	Hemmet Helen Johanna

Avslutning

Att kunna kommunicera med omvärlden är människans inträdesbiljett för att kunna delta i samhället. Kommunikation, språk och delaktighet är oskiljaktiga!

Grundläggande i Karlstadmodellen är att varje barn, ungdom och vuxen har ett egenvärde som är lika högt som varje annan människas. Egenvärdet är okränkbart och ingen har rätt att beröva någon annan det. Rättvisa för Malva och alla andra råder då var och en ges möjlighet att utvecklas maximalt utifrån sina förutsättningar. Det betyder att Malva får det stöd, den tid, den resurs och den undervisning hon behöver för att kunna leva ett rimligt gott liv.

Vilket stöd som Malva kommer att få hänger samman med hur vi vuxna kommunicerar med varandra. Detta sker inte på något slumpmässigt vis utan är styrt av de tankemönster som omger oss och det viktigaste verktyget i allt detta är språket.

Systemisk bruk av Karlstadmodellen i skolen, hva, hvordan og hvorfor

Marit Grefstad

Hva er Karlstadmodellen – kort fortalt

Karlstadmodellen er utviklet gjennom mange år av Iréne Johansson, professor i fonetikk og spesialpedagogikk, som en modell for språktrening for personer med språk-, tale- eller kommunikasjonsvansker. Karlstadmodellen er basert på barns naturlige språkutvikling og tilbyr konkrete forslag til øvelser og materiell til språktrening. Verdigrunnet er tuftet på grunnleggende menneskerettigheter- alles rett til å få lære, utvikle og bruke språket, - og til å leve et selvstendig og meningsfylt liv på lik linje med andre samfunnsborgere.

Hvilke grupper av språksvake barn bør få tilbud om Karlstadmodellen? Modellen kan brukes overfor barn, unge og voksne med språk-, tale- eller kommunikasjonsvansker i alle aldre og uavhengig av diagnose. Det kan være barn med Downs syndrom, i autismespekteret eller med mange andre diagnoser. For eksempel kan modellen være ideell for barn med føttalt alkoholsyndrom, (FAS), som ofte har språkvansker.

Hva kan vi oppnå ved en satsning på Karlstadmodellen i skolen?

Det er mye å oppnå. Selve modellen gir god språklig utvikling. Språk er en forutsetning for alt. Uten språk er det gode liv vanskelig å finne. På individnivå kan vi oppnå en langt bedre utvikling for den enkelte. På samfunnsnivå kan man få sosialpedagogiske og samfunnsøkonomiske gevinster av at våre barn og unge blir bedre i stand til å ta vare på seg selv. Karlstadmodellen er en måte å realisere barns rettigheter på spesialundervisning og tilpasset opplæring i henhold til Opplæringslovens bestemmelser, og i henhold til FN's menneskerettigheter.

Hvordan er det i dag, og hvordan burde det være?

«Forskjellen etter nedbyggingen av de store statlige institusjonene, er at funksjonshemmede barn nå blir skilt ut mer i det skjulte», sier Christian Wendelborg fra NTNU Samfunnsforskning. Funksjonshemmedes fellesorganisasjon understreker at skolegang og læring er en menneskerett. De sier det slik: «Utdanning gir grunnlag for økonomisk uavhengighet, kulturell og sosial utjevning, og økt livskvalitet. På skolen lærer vi å omgås andre i et fellesskap. Utdanning gir muligheter, og en god skole er avgjørende for barns fremtid. Likevel er det mange som av forskjellige årsaker ikke får brukt sine evner fullt ut».

Flere av mine medstudenter er foreldre til barn med særskilte behov, og de forteller om en skole som ikke evner å tilrettelegge for deres barn. Skolene vil ikke samarbeide med foreldrene, og vil heller ikke fortelle om hvilket opplegg de følger. Det har gjort et sterkt inntrykk på meg å møte foreldres fortvilelse i møte med «systemet».

Hvordan i henhold til Karlstadmodellen

Erkennelse og forankring på ledernivå er nødvendig for å lykkes. Ledelsen må forstå skolens ansvar og elevenes behov iht. språktrening. Elever som er i «risikozonen for språkvansker» bør kartlegges systemisk hver høst. Dette må skje i dialog med foreldre, barnehage og PPT. Skolen bør informere generelt om tilbudet. Kartleggingen bør vektlegge en kriteriebestemt «utvelgelse» av elever, som tydeliggjør hvem som får tilbud om språktrening med Karlstadmodellen. Det er viktig å huske §5 i Opplæringsloven: «Tilbud om spesialundervisning skal så langt råd er, formast ut i samarbeid med eleven og foreldra til eleven, og det skal leggjast stor vekt på deira syn».

Koordinering av ressurser og utforming av tilbud

Ut fra en samlet vurdering på skolenivå i henhold til hvor mange elever det dreier seg om, bør man lage en oversikt over ressursene. Dersom disse elevene er «§5 elever» iht. Opplæringsloven har de rett til spesialundervisning. Tilbudet må utarbeides ut ifra den kompetanse man har, samtidig som at skoleledelsen må vurdere hvilken kompetanse skolen har bruk for på sikt. Man bør knytte ansatte med interesse for å lære sammen med en Karlstadmodellveileder. Karlstadmodellen må innlemmes i kompetanseutviklingsplanen, slik at man målrettet prøver å skaffe den ønskede kompetanse.

Dersom skolen har en lærer som er Karlstadmodellveileder, bør man bruke kompetansen best mulig. Timene må fordeles iht. antall barn som trenger tilbudet. Dersom veilederen skal sette i gang nettverk for ett/flere barn, bør det tas høyde for tid og ressurser. Det er en fordel for barnet at veilederen, dersom vedkommende har kompetanse, utarbeider og gjennomfører spesialpedagogisk undervisning. Samtidig er det viktig at veilederen kontinuerlig kan veilede andre lærere og miljøarbeidere rundt eleven.

Foreldrenes rolle

Foreldrenes status i Karlstadmodellen er en ny måte å tenke foreldresamarbeid for meg. I den norske skolen er foreldrenes betydning noen ganger underkjent, og det kan nok herske en viss «fagarroganse» pedagogene imellom. I sin masteroppgave fra 2012; «En kvalitativ studie om foreldres erfaring med Karlstadmodellen» skriver Merete Karlsen: «Foreldrene mener modellen har satt dem som foreldre i stand til å kunne bli en viktig aktør i barnets språkutvikling. De gir uttrykk for at kunnskapen de har tilegnet seg gjennom modellen bidrar til at de kan støtte og hjelpe barnet på en annen måte enn hva de kunne ha gjort om de ikke fulgte modellen».

Samtidig er det pedagogene som må drive skole. Man må ha gjensidig respekt for å kunne få god dialog og godt samarbeid. Det er likevel pedagogene og skoleledelsen som har det formelle ansvaret for at samarbeidet med foreldrene blir godt.

Det å etablere nettverk for hvert barn som får et tilbud om bruk av Karlstadmodellen er en selvfølge. Foreldrene er de som definerer mest i nettverket. Her ligger det muligheter både for foreldremedvirkning og læringsprosesser rundt ett barn med særlige behov. Dypest sett gir arbeid med Karlstadmodellen både det enkelte barn, men også dets foreldre og nærmeste empowerment gjennom at nettverk etableres. Felles fokus og fellesskap bærer kimen til felles utvikling.

Økonomi på kort og lang sikt

Dersom ledelsen tilrettelegger for at en lærer som er Karlstadmodellveileder får bruke sin timeplan for elever med språkvansker, vil det bety en mindre lærerressurs tilgjengelig. Samtidig får lærerne som har kontaktlæreransvar for elevene med språkvansker avlastning i hvordan man tilrettelegger. Uansett ville disse elevene hatt rett på undervisning, og alt tas jo fra samme pott. På kort sikt vil en satsning på Karlstadmodellen kreve at det investeres i disse elevene i disfavør av andre elever. På lang sikt i samfunnsøkonomisk perspektiv vil det sannsynligvis være svært god økonomi i det at elevene har blitt voksne mennesker som er bedre i stand til å ta vare på seg selv i et storsamfunn.

Konklusjon - Hvorfor er Karlstadmodellen i skolen «liv laga»?

Norsk skole har mange elever som av ulike grunner har språkvansker. Det å sørge for at disse elevene får en adekvat språkutvikling er skolens lovfestede plikt. Den enkelte elev har rett på et godt tilpasset opplegg.

Karlstadmodellen er utprøvd og erfart gjennom mange år, og tilbyr en struktur og en kvalitet som språksvake elever trenger. Ressursmessig gjør nettverkstanken også at flere rundt eleven blir med i en felles «læringsdugnad».

Å utvikle et godt språk er en menneskerettighet. Denne retten må vi ivareta.

Observasjon og kartlegging

Kontinuerlig observasjon og kartlegging av barn med språkvansker som pedagogisk verktøy

Erling-André Kvistad Nilsen

Jakob har Down syndrom og går i 3. klasse på nærskolen sin. Flere ganger i løpet av Jakobs 8-årige liv har vi som foreldre fått høre at han er mest interessert i å være sammen med voksne, og ikke så interessert i å være sammen med andre barn. Det kan vi godt forstå, at han søker seg til de han er trygg på. Men samtidig ønsker vi at han skal få seg venner og kunne leke og samarbeide med jevnaldrende. Hvordan kan vi legge tilrette for og hjelpe han med det? De barna som Jakob går i klasse med og som han vokser opp sammen med i dag, er sannsynligvis de samme som han senere skal leve og arbeide sammen med som voksen. Hva kan vi da gjøre i dag, for å best mulig legge tilrette for at han, og andre barn med språkvansker, skal få den språktreningen de trenger for å bli møtt-, og kunne møte andre jevnaldrende som likeverdige lekekamerater og senere arbeidskollegaer?

Barn med Down syndrom blir ofte undervurdert, de forstår mye men klarer ikke å uttrykke seg. Det gjør at de får færre venner og forblir språksvake. Men de som har et godt språk blir mer inkludert, får lettere venner, blir enda bedre språklig og får enda flere venner⁹

Språk og kommunikasjon er kanskje det aller viktigste å beherske for og kunne fungere godt sammen med andre, både i skolen og i arbeidslivet forøvrig. Og språk utvikler seg gjennom samspill og kommunikasjon med andre, vi skaper minner sammen. Det er derfor viktig at barn får leke og bruke språket sitt sammen med andre barn og voksne. Kontinuerlig observasjon og kartlegging av et barns språk, lek og kommunikasjon i hverdagen vil derfor kunne være et godt verktøy for å lage gode planer. Gode planer kan igjen hjelpe oss til å legge til rette for gode lærings- og språkmiljø for barn med språkvansker. I Karlstadmodellen¹⁰ er det utarbeidet en rekke observasjons- og kartleggings skjema til hjelp i dette arbeidet.

Ved å bruke disse kartleggingsverktøyene får en hjelp til å følge språkutviklingen helt fra barnet er et spedbarn. Disse verktøyene hjelper oss til å finne hva barnet kan, og hva som er det neste som barnet bør kunne. En vil altså, i tillegg til å finne barnets aktuelle sone, også kunne se hva som er det neste forventede skrittet i språkutviklingen. Da ligger man ett skritt foran barnet, en ser hva barnet kan og hvor det er på vei. Da kan vi jobbe i små skritt og lede barnet fra dets aktuelle sone og videre til den neste sonen i utviklingen.¹¹ For å være ett skritt foran må en altså hele tiden observere og kartlegge hva barnet kan i alle de språklige emnene; pragmatikk, leksikon, grammatikk, fonologi og prosodi. Dette gir et godt grunnlag for å vite hvor barnet er på vei, og hjelper oss dermed til å sette gode mål i språkopplæringen. Små filmsnutter av språk i bruk, som man siden kan analysere, kan også være til god hjelp i dette arbeidet. Når en nøyaktig vet hvor barnet befinner seg i språkutviklingen, og ikke minst hvor det er på vei, er det lettere å lage gode planer og tydelige mål å jobbe mot.

På denne måten får altså de voksne rundt barnet et godt verktøy for å kunne sette gode kortsiktige (4-6 uker) og langsiktige mål (6. mnd). De kortsiktige målene, som evalueres omtrent hver 4.-6. uke, fører vi inn i en lathund som fungerer som en periodeplan. I denne lathunden settes det mål, metode/materiell og hvem som har ansvar for å følge opp de ulike språkøvelsene man blir enige om sammen. Dette gjør at alle i nettverket rundt barnet blir tryggere, og de får en god oversikt over hva som er målene for neste periode, språktreningen blir dermed tydeliggjort og strukturert.

⁹ Kari-Anne Bottegaard Næss, (2017). Barn med Downs syndrom blir ofte undervurdert, forskning.no <https://forskning.no/funksjonshemming/2017/09/barn-med-downs-syndrom-blir-ofte-undervurdertbarn-med-downs-syndrom-kan>

¹⁰ www.iakm norge.no

¹¹ Vygotsky LS, (2014). Tenkning og tale, Gyldendal akademisk.

Men hvordan jobber vi med denne språktreningen på skolen og i klassen til barnet? De andre barna er kanskje langt foran i sin språkutvikling, de er kanskje på et annet mestringsnivå. Hvordan kan en da trene sammen, når avstanden er så stor?

Det finnes kanskje ikke noe godt og entydig svar på det. Men dersom vi vet at språket utvikler seg i samspill med andre og vi ofte erfarer at språktreningen for barn med språkvansker blir gjennomført i spesialundervisning utenfor klasse miljøet, kan det kanskje være fornuftig å tenke observasjon og kartlegging også her. Ved å finne avstanden mellom barnet og omverdenen kan en legge til rette for at språktreningen blir lagt på rett nivå, og jobbe mot at avstanden minker eller forsvinner helt. En kan tilstrebe å koble undervisningen av barnet opp mot klassens opplegg forøvrig og prøve å se sammenhengen mellom det barnet skal lære og det klassen skal lære.

Språktrening og språkbruk kan trenes i alle skolens fag, det som barnet likevel skal lære av fagstoff i de enkelte fagene kan flettes inn i de ulike språkøvelsene som barnet øver på. Språktreningen integreres på denne måten inn i fagene. Barn med språkvansker skal ikke lære noe annet enn barn uten språkvansker, de trenger ofte bare litt lenger tid.

Barnet må videre få øve på det nyinnlærte sammen med andre barn, og erfare at kunnskapene og ferdighetene som barnet øver og tilegner seg også fungerer i timene og i friminuttene sammen med de andre barna. Slik kan en unngå at språktreningen foregår uavhengig av hverdagslivet forøvrig, men at språktreningen og livet henger sammen. Språktrening foregår kontinuerlig og hele tiden i alle situasjoner, den er ikke bundet til plass, person, tid eller situasjon. Derimot kreves det et samarbeid mellom mennesker i det sosiale nettverket rundt den som holder på å lære seg noe¹². Alle er språktrenere i alle sosiale fellesskap og på alle arenaer. Alle som ønsker å være en viktig voksen rundt barnet er av uvurderlig betydning for barnets utvikling.

Dersom en sammen innarbeider en rutine på å ligge ett skritt foran, observere og kartlegge språk i bruk i hverdagen og med det som utgangspunkt sette gode mål, vil en kunne være en god språkmodell og stimulere barnet til å utvikle seg. En trenes da ikke av andre, en trener og lærer seg selv, men andre kan og må legge til rette gode forutsetninger for å lære¹³. Med bedre språk vil barnet få flere venner, bli enda bedre språklig, og få enda flere venner.

¹² S. 47 Iréne Johansson, (2015). Utbygd grammatikk, InfoVest Forlag.

¹³ S. 46 Iréne Johansson, (2015). Utbygd grammatikk, InfoVest Forlag.

Språktrening inn mot fagene

Ina Ramsland

Jeg har lyst til å sette fokus på det å få etablert Karlstad modellen inn i skolen og da særlig rettet mot fagene, dette for å fremme en systematisk språktrening som er inkluderende.

Selv er jeg mamma til en gutt på 8 år som har Downs syndrom. I dag er han mye i klassen, men selve språktrening forgår i eget rom, uten å følge fagplanen.

Vi ønsker derfor å ha språktrening inn mot fagene slik at han kan ta enda større del i klassefelleskapet. Han skal også ta del i det sosiale livet i klassen og på andre arenaer på skolen, og at han skal oppleve tilhørighet til klassen. Han skal kunne delta i aktiviteter utfra egne forutsetninger. Stemmen hans skal bli hørt, og han skal møte en opplæring og opplærings miljø som de kan ha nytte av både faglig og sosialt.

*Derfor trenger vi språktrening inn mot fagene!
«Alle har rett til å lære, anvende og utvikle sitt språk.»*

Det er nødvendig med tidlig og god språkutvikling for alle barn. Da unngår barnet varige utviklingsforstyrrelser og forsinkelser på de kognitive, emosjonelle og sosiale områdene. Gjennom å presentere barna for et rikt språk miljø hvor både tale, tegn, bilde m. m er i bruk, kan de komme godt i gang med sin språkutvikling og selv vise sin språkpreferanse i ulike språklige sammenhenger.

I dag er elever med funksjonsnedsettelse frifunnet fra den opprinnelige lærerplan i Norge, men i stedet har de en individuell opplærings plan.

Jeg syns det er flott at skolen har et «opplegg», men jeg stiller spørsmålet om det er tilpasset undervisningen når barnet sitter og trener på eget rom på setninger som «Ole og Kari går tur i skogen» I stedet for å ha språktrening fra fagplanen som: «I skogen finns det rovdyr som ulv, rev og bjørn.» Jeg vil tro at emnet om skogen er mye mer spennende for eleven og at han/hun også vil kjenne igjen og bidra til faget når emnet snakkes om i klasse rommet.

Jeg synes det er viktig å få frem at dersom det bare arbeides med faglig inkludering i et rom alene med læreren, da rammes den sosiale inkluderingen negativt. Eleven vil dermed ikke oppleve å være inkludert. På samme måte er det vanskelig å være inkludert i et klasse miljø om ikke faginnholdet er kjent. Om ikke eleven kjenner seg igjen kan det bli fremmed og kjedelig.

Jeg mener at en bør la språktreningen bli en del av fagene.

Et av verktøyene kan være lathund, en lathund som er tilpasset eleven med språkvansker og som tar for seg fagene. Denne lathunden vil være med på å fremme inkludering. Dette fordi inkludering innebærer at alle hører til og tar del i læringsfelleskapet.

Hva er en lathund?

En lathund er et verktøy som bidrar til å lette arbeid av ulike slag. Det er et verktøy som nettverket bruker for å planlegge, beslutte og huske beslutninger, og evaluere mål, materiell, metodikk og ansvarsfordeling i språktreningen. En lathund kan brukes til å komme i gang raskt eller noe som trenger å minne de om trinnene som tas i hvilken rekkefølge.

<i>Begrepp</i>	Mål	Material	Metod
<i>grammatik</i>			
Modersmål			
Engelska			
Matematik			
SO			
NO			

Lathunden inkludere de områdene i språket som barnet øver. Derfor trengs det ulike lathunder. Men grunnmalen kan gå igjen fra lathund til lathund. I en lathund skal bare nøkkelord skrives, om det trengs instruksjoner til foreslått materiell legges disse som vedlegg til lathunden.

En lathund omfatter som regel 4 – 6 ukers språktrening. Evalueringen skal være kontinuerlig og ligge til grunn for nye mål i språktreningen etter prinsippet om «ett skritt foran».

Samarbeid og delaktighet

Ved bruk av lathund fremmes samarbeid og delaktighet mellom hjem og skole. Der hjem og skole sammen må sette seg ned og utforme mål, metodikk og ansvar. I slutten av perioden må lathunden evalueres, der en tar for seg hva som fungerer og hva som ikke fungerer. Grunnene til dette er at språktrening er alles ansvar, og det skal skje hele tiden.

Frigjøring av ressurser

Og lathunden fremmer frigjøring av ressurser. Hvis flere er med på å språktrene eleven, vil ikke eleven være så avhengig av en person for å kunne språk trene. Spesial pedagogen har ikke ene ansvar for tillaging av materiale og hva som skal trenes på, altså felles ansvar. Vi får en bedre kontinuitet og struktur i språktreningen og kan lettere ligge ett skritt foran barnet, eller i den «Proximale» sone.

Faginnholdet

Jeg mener også at med en god lathund blir eleven kjent med faginnholdet og får muligheten til å være mer delaktig i klassen uten at stoffet blir fremmed. For å kunne ta del i fagplanen mener jeg at man ikke trenger å kunne skrive og snakke rent. Med riktig tilrettelegging og nyinnlæring av emnet (både på skolen og hjemme) kan disse elevene også kunne delta i timene.

Til slutt vil jeg si at for eleven selv blir språktreningen mer meningsfylt og oversiktlig når de som språktrener arbeider med det samme, og med kontinuerlig påfyll av emnene det arbeides med. Grunnen til dette er at alle får et felles mål. Eleven får jobbet med samme materiale med flere personer. Eleven individualiseres de får bedre selvfølelse, trygghet og samhørighet sammen med de andre elevene.

På en annen side er mange lærere/voksne uenige i at et barn med språk/skrivevansker vil klare å jobbe med den opprinnelige fagplanen. Noen av mot argumentene er; «Hvordan skal eleven klare lærermål når han ikke snakker rent, eller kan skrive?».

De nevner også at for å tilpasse fagene til eleven kreves det merarbeid. De hevder også at det blir «innblanding i vårt faglige opplegg, særlig da foreldre skal ta like stor del av rollen». Mange foreldre vil også «kvie» seg, da foreldre må ta en stor del av språktreningen. De føler at tiden ikke strekker til, liten motivasjon og lite overskudd.

På bakgrunn av det jeg har skrevet om i denne artikkelen, vil jeg konkludere med at;

«En god skole er en skole hvor alle lærerne opplever et felles ansvar for elevene og deres utvikling, både faglig og sosialt.»

Barn med språkvansker har de samme mulighetene som alle andre barn for en positiv utvikling; det er situasjonen de vokser opp i, de holdninger og forventninger de møter, og hvor tilgjengelig språk gjøres for dem som er avgjørende.

Derfor trenger vi språktrening også inn mot fagene!

Språkträning hela livet

Pernilla Hanssen

Som människa kommer du att ges erfarenheter från många olika språkliga arenor. Först kommer förskola, skola och därefter väntar den stora utmaningen att få ta plats i arbetslivet. Du kommer att ständigt utveckla din förmåga inom språk och kommunikation.

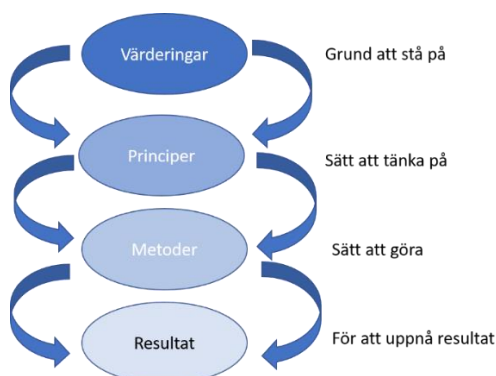
Hur kan vi få en progression från den tidiga språkträningen i förskolan till en språkträning inför och i arbetslivet? Hur kan vi dra nytta av värderingar, principer och metoder från näringslivet i Sverige?

Företaget Sverige behöver få ut så många som möjligt av sina medborgare in i ett arbetsliv. Att få så många människor som möjligt att betala skatt och klara sin försörjning på egen hand. Språk- och kommunikations- träning för både individen och dess nätverk fyller här en mycket viktig funktion för att detta ska bli en realitet. Ett sätt att lösa detta är att skapa ett standardiserat arbetssätt där man arbetar med ständiga förbättringar med respekt för individen och dennes förmåga.

Teorier, strategier och värdegrund i klassisk japansk produktionsfilosofi, som används till exempel av Scania och Karlstadmodellen (KM) har mycket gemensamt. Genom att använda den kunskapen ges vi möjlighet att skapa en språklig lärmiljö som gagnar alla parter och leder till en långsiktig och hållbar språkträning med en progression från förskola till arbetsliv. Låt oss göra en jämförelse och se vilka synergier vi kan hitta. Kan dessa synergier också verka till att även utveckla skolan och dess progression in i näringslivet?

Sätt att tänka i Scania:

- Förbrukningsstyrd produktion
- Rätt från mig
- Ständiga förbättringar
- Pedagogiskt ledarskap
- Lärande organisation
- Standardiserat arbetssätt

Sätt att tänka i KM:

- Individualiserad språkträning
- Partnerskap - nätverk
- Vardagen, den bästa övningsarenan
- Tänka och kommunicera – så utvecklas språket

Baserat på vårt sätt att tänka skapar vi våra metoder. Genom att arbeta på ett strukturerat sätt med metoder möjliggörs att kunna förutse resultat. Genom att följa resultatet kan vi avgöra om det var rätt metod vi använt. Det ger även en trygg bas, ett normalläge att utgå ifrån i arbete med ständiga förbättringar. Vi vågar utmana våra processer och prova nya lösningar. Stimulera individer och grupper till problemlösning, att verka för den viktiga gemensamma problemlösningen. Vi skapar en lärande organisation som verkar tvärfunktionellt och globalt. Att arbeta i grupper där alla bidrar med kunskaper, erfarenheter och kreativitet. Här löser vi problem samtidigt som det ger en gemensam kompetensutveckling. Det i sin tur skapar delaktighet och uthållighet.

De pedagogiska grundprinciperna som Karlstadmodellen använder är

- Struktur, att arbeta med de olika delarna inom språket, pragmatik, lexikon, grammatik, fonologi, prosodi, läs och skriv. Den aktuella språkträningen beskrivs i en Lathund med uppdelningen på mål, metod och ansvarig. Vi skapar ett gemensamt standardiserat arbetssätt.
- Tydliggörande pedagogik, med material som ger en röd tråd från den tidiga språkträningen och genom skolan. Denna pedagogik kan med fördel nyttjas genom hela den livslånga språkutvecklingsprocessen. Vi använder tecken, bilder och skrift för att komplettera och stötta det talade språket.
- Steget före. Genom att hela tiden skapa förutsättning för att språkträningen sker i den proximala zonen och vi i individens nätverk verkar som förebilder och stöttar förbi svårigheter
- Empowerment. Genom vår gemensamma språkresa utvecklar vi vår kunskap, förmåga och attityd inom området språk och kommunikation. Vi skapar en laganda och en beslutsamhet att möjliggöra bästa möjliga språkutveckling för vår individ.
- Kontinuitet. Vi skapar en språkplattform där individens aktuella och kommande behov får styra. Vi jobbar med att ständigt utvärdera och förbättra vårt sätt att träna språk och kommunikation. I nätverket har vi en viljeinriktning att skapa "Rätt från mig", att vara och ha en viktig funktion och goda kunskaper att bidra till den positiva språkutvecklingen

I analysen kan vi se att det finns många likheter mellan Karlstadmodellen och Scania Production System. Det som framför allt knyter samman är grunden att arbeta på ett strukturerat sätt med allas medverkan i ett flöde av ständiga förbättringar. Både Karlstadmodellen och Scania har insett den stora vikten av att visualisera arbete och styrning.

Användande av Karlstadmodellens principer och metoder i skolan och sedan fortsätta att använda dem på en kommande arbetsplats skulle kunna leda till att fler personer med språk- och kommunikations-svårigheter skulle kunna få ett arbete inom näringslivet.

Olika handledar- och ledarstilar behövs för att skapa en optimalmiljö. Chefen som får människor att göra, Ledaren som får människor att vilja och Läraren som får människor att förstå. Skolvärlden skulle ha mycket att vinna på att använda dessa ledarskapsprinciper för att utveckla språkträning i skolan.

Det är även verkningsfullt att använda Karlstadmodellen för att träna chefer och ledare inom näringslivet för att öka deras kompetens gällande de komplexa utveckling som krävs för att erövra en språklig förmåga. Det skulle även öka deras förståelse och tydliggöra vad som är extra utmanande för den enskilda individen när det gäller språk och kommunikation.

Nyanlända personer är ytterligare en grupp med människor som skulle dra nytta av att få språkträning enligt Karlstadmodellen. Genom detta fokus på språkträning reduceras risken för fel och därmed en ökad kvalitet. Vi skapar även en säkrare arbetsmiljö där vi är extra observanta på vilken negativ effekt en avsaknad av språklig kompetens kan medföra.

Låt oss tillsammans verka för att fler människor ges möjligheten att erövra språklig och kommunikativ förmåga och därmed även öka möjligheten till ett arbete.